

УДК 378.147

Смоліна С. В.

ORCID 0000-0003-0907-2054

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) svitlanapost@ukr.net

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОВЛЕННЄВИХ ФУНКЦІЙ ІЗ ЯКОСТЯМИ ОСОБИСТОСТІ

Освітня галузь України потребує фундаментальної підготовки вчителя для нової української школи. Така підготовка має передбачати розвиток особистості студентів – майбутніх учителів англійської мови загалом та у процесі виховання та формування іншомовної міжкультурної комунікативної компетентності зокрема.

Мета роботи: проаналізувати виховний потенціал мовленнєвих функцій, співвіднести мовленнєві функції з відповідним ставленням особистості до співрозмовника, до ситуації спілкування загалом та можливістю проявляти і розвивати якості особистості.

Методологія: аналіз та співставлення об'єктів дослідження.

Наукова новизна: вперше мовленнєві функції взаємодії співрозмовників співвіднесено з емоційним забарвленням ситуації і проявами якостей особистості.

Висновки: проаналізовано виховний потенціал мовленнєвих функцій; співвіднесено мовленнєві функції з відповідним ставленням особистості до співрозмовника, ситуації спілкування загалом та можливістю проявляти і розвивати якості особистості; виявлено можливість реалізації виховного аспекту підготовки майбутнього вчителя англійської мови. Установка на прояви відповідних якостей особистості та на емоційне забарвлення мовленнєвих виразів під час практики у полілогічній та діалогічній взаємодії дозволяє розвивати різноманітні якості особистості. Таким чином ми створюємо простір, що сприяє розвитку особистості майбутнього вчителя іноземних мов. Ми сприяємо усвідомленню студентами вирішальної ролі рівня розвитку особистості у позитивному результаті полілогічної або діалогічної взаємодії.

Перспективними у заданому напрямку є розвідки щодо системи вправ і завдань на організацію взаємодії з урахуванням можливості проявів якостей особистості та емоційного забарвлення взаємодії.

Ключові слова: підготовка вчителя англійської мови, виховання, особистість, якості особистості, мовленнєві функції.

Постановка проблеми. Реформування освітнього процесу в Україні потребує насамперед фундаментальної підготовки майбутнього вчителя для нової української школи. На наш погляд, саме підготовка вчителя є одним із ключових факторів якості освіти. Якісна мовна освіта має забезпечуватись учителем іноземної мови, який здатний реалізувати такі виробничі функції: комунікативно-навчальну, гностичну, конструктивно-планувальну, організаторську, освітню, виховну та розвивальну. Ми вважаємо, що в епоху глобальних змін у суспільстві, саме виховна функція вчителя має стати провідною у навчальному процесі. Виховання майбутнього вчителя іноземних мов є тим стрижнем, який спрямовуватиме процес оволодіння усіма виробничими функціями.

Актуальність дослідження полягає у наявності протиріччя між потребами українського суспільства у вчителів іноземних мов для нової української школи та відсутністю розробок у сфері підготовки таких учителів (виховний аспект).

Аналіз останніх досліджень та публікацій демонструє, що вирішенням проблем підготовки майбутнього вчителя іноземних мов наразі займаються вітчизняні наукові школи С. Ю. Ніколаєвої [4], О. Б. Тарнапольського [9], Л. М. Черноватого [10] та інші. Ними розроблені підручники, посібники як для теоретичної, так і для практичної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Проте, на наш погляд, недостатньо розробленою залишається проблема виховання майбутнього

вчителя англійської мови. Адже для реалізації виховної функції, для розвитку особистості учня, вчитель має сам бути особистістю, усвідомлювати як зміст цього поняття, так і якості особистості, які він буде розвивати у своїх учнів у процесі навчання іноземних мов. Однак, результати нашого наукового педагогічного опитування, яке ми проводимо уже третій рік поспіль (з весни 2018 року), демонструють наявність проблеми усвідомлення студентами – майбутніми вчителями англійської мови навіть ключових понять у вихованні: «особистість» та «якості особистості» [7; 8]. Відповідно до навчальних програм з іноземних мов для 5-9 класів вчителі англійської мови мають сприяти розвитку і соціалізації особистості учнів, формуванню у них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів. Випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами; має бажання і здатність до самоосвіти; виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті; здатний до підприємливості й ініціативності; має уявлення про світобудову; бережно ставиться до природи; безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки; дотримується здорового способу життя [5]. Тобто ключовим фактором у меті навчання іноземних мов є розвиток особистості учня. Ми вважаємо, що потенціал мовленнєвих функцій та фраз, що виражають їх значення є потужним засобом у вихованні особистості загалом та вчителя іноземних мов зокрема.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб проаналізувати виховний потенціал мовленнєвих функцій; співвіднести мовленнєві функції з відповідним ставленням особистості до співрозмовника, ситуації спілкування взагалі, та можливістю проявляти і розвивати якості особистості.

Методологією є аналіз та співставлення об'єктів дослідження. Тобто аналіз мовленнєвих функцій у взаємодії співрозмовників і синтез мовленнєвих функцій та емоційного забарвлення ситуації і проявів якостей особистості.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що вперше мовленнєві функції взаємодії співрозмовників співвіднесено з емоційним забарвленням ситуації і проявами якостей особистості.

Результати дослідження. Психологічною основою нашого дослідження є фундаментальні праці Л. С. Виготського [2; 3]. Ми дотримуємось думки науковця про те, що слова, вимовлені без почуттів є «мёртво произнесённые» [2, 134]. Та справді, коли студенти вправляються у використанні мовленнєвих функцій у полілогічному чи діалогічному англійському мовленні, нерідко це мертво вимовлені слова, оскільки студент навіть не намагається емоційно передати своє ставлення до ситуації висловлювання чи до співрозмовника. Часто студенти вимовляють репліки під час взаємодії як роботи, без жодного емоційного забарвлення. Між тим, невербальний аспект передає інколи до 80% інформації. Ми вважаємо, що так відбувається через те, що студенти не отримують відповідної установки. Справді, у комунікативних вправах змальовується ситуація спілкування, з якої зрозумілим є мотив та мета спілкування, але відсутня вказівка на ставлення співрозмовників до цієї ситуації. На нашу думку, до інструкції до вправ доцільно додавати установку на певну емоційну забарвленість мовлення, на те, щоб виразити ставлення до співрозмовника, до ситуації спілкування загалом, проявляти певні якості особистості, «програмуючи» тим самим на добро, розвиваючи позитивні якості особистості.

Для того, щоб визначити, які саме якості особистості можна проявити у полілогічній чи діалогічній взаємодії, яке ставлення виразити, необхідно окреслити ці якості та емоційні можливості мовленнєвих функцій. Вирішуючи це завдання, ми виходили з результатів нашого опитування, у якому студенти визначали позитивні та негативні якості особистості. Це означає, що психологічно вони є готовими до реалізації названих якостей у спілкуванні. Серед позитивних якостей та почуттів студенти зазначили: дружнє ставлення, почуття альтруїзму, взаємодопомога, чуйність, справедливість, життєрадісність, чесність, поступливість, доброта, щирість, пошук компромісів, ввічливість, впевненість, врівноваженість, співпереживання, оптимізм, цілеспрямованість, воля, рішучість, творчість, наполегливість, толерантність, відповідальність, повага, гумор, енергійність, зацікавленість, людяність, мудрість.

Узявши за основу мовленнєві функції та відповідні мовленнєві вирази, перелічені у Програмі з англійської мови для університетів [6, 138–151], ми співвіднесли їх із оптимально доречними якостями особистості та з відповідним емоційним забарвленням.

Так, дружнє ставлення доцільно виказувати під час запрошення, надання згоди чи незгоди на запрошення. Наприклад, звертаючись до людини із запрошенням типу: *Would you like to ...?*, доречно виказати дружнє ставлення до співрозмовника. Так само як і надаючи згоду / незгоду на запрошення.

Якщо не продемонструвати своє дружнє ставлення під час згоди чи відмови, наприклад: *I'd love to / I'm afraid I have already promised to ...*, ваша реакція може звучати грубо, або неввічливо, або «мертво проізнесєнно» [2, 134].

Мовленнєва функція захоплення типу: *What a ...! How ...!* природньо звучить з життєрадісним емоційним забарвленням.

Вимовляючи: *I'm sorry to keep you waiting*, (мовленнєва функція вибачення), треба усвідомлювати, що від вас очікують чесності та щирості.

Виражаючи мовленнєву функцію підтримки: *That sounds like a good idea / That would be fine*, слушно демонструвати зацікавленість у висловлюванні співрозмовника.

Під час запиту або надання інформації про те, як дістатись певного місця, наприклад: *Could you tell me the way to ...? / Take the first turning to the right / Go straight ahead for ... metres*, доречно показати своє бажання допомогти, виявити чуйність.

Коли співрозмовники просять про пояснення або надають його, варто виказувати дружнє ставлення. Наприклад: *What do you mean, exactly? Didn't you know? As far as I know, ... To be honest ...*

Мовленнєва функція запиту та надання особистої інформації, наприклад: *Have you got? What do you do? Have you ever ...*, передбачає чесність та ввічливість співрозмовників.

Прохання співрозмовника повторити або роз'яснити щось, наприклад, *Could you repeat it, please? I'm sorry. What was that you said?* ввічливо звучить у випадку дружнього ставлення.

Мовленнєва функція надання поради або прохання про неї, наприклад: *What should I do? If I were you, I'd... You'd better... I (don't think) you should...*, сприяє розвитку такої якості особистості, як взаємодопомога.

Мовленнєва функція надання пояснень або прохання про пояснення, наприклад: *What do I do next? And then what? In order to...; As you can see...; Well, I'll tell you one thing*, сприяє розвитку таких якостей особистості, як взаємодопомога, чесність, відкритість, дружнє ставлення.

Мовленнєві функції надання або прохання надати фактичну інформацію (*I'd like to know; I'm looking for...; How much / How often...*), прохання або надання дозволу або заборони (*May I...? Could I...? Do you mind...? Can't...? Mustn't...? Shouldn't...? Had better not*) можуть допомогти у розвитку таких якостей особистості, як: чуйність, справедливість, поступливість, дружнє ставлення тощо.

Уміння досягати єдності думок заради розвитку, поступливість, дружнє ставлення доречно розвивати одночасно із засвоєнням мовленнєвої функції вносити пропозиції чи запитувати про них. Наприклад, *How about ...? Why not ...? Let's ...; Let's not ...; It would be better to ...; You could be ... - ing while I'm away*.

Альтруїзм, взаємодопомогу, чуйність, доброту, щирість можна розвивати із мовленнєвою функцією – прохати про допомогу чи пропонувати допомогу. Наприклад: *Could I possibly have ...? I want to ask you a favour. Is there anything I can do? Would you like me to help you with that?*

Використання мовленнєвих виразів на позначення мовленнєвої функції привертання уваги, наприклад: *I'm sorry to bother you. Listen. Look*, вимагає ввічливого, дружнього ставлення, зацікавленості.

Мовленнєва функція перевірки фактів (*Are you sure? Is that all right? Will that do?*) сприятиме розвитку впевненості, рішучості. Не кожна людина психологічно готова перепитувати чи перевіряти факти. Практика з виразами цієї мовленнєвої функції сприятиме розвитку особистості у цьому напрямку.

Мовленнєва функція порівняння та співставлення – *more ... than; ... is like ...; resembles; ... neither...* – має потенціал виховання толерантності, поваги, гумору, творчості, мудрості.

Мовленнєві вирази на позначення функцій «жалітися», «описувати почуття» (*Everything's fine except for ...; I'm afraid I've got a complaint to make; Well, I'm finding it a bit ...; It makes me ...*) допомагають набути досвід у врівноваженості, дружньому ставленні до співрозмовників, оскільки англійська дистантна культура передбачає стриманість і практичну відсутність скарг, на відміну від контактної української культури.

Мовленнєві функції «виправлення», «заперечення», «незгода», «розчарування», «оцінка» наприклад: *That's not quite correct; Excuse me, I didn't mean ...; Definitely not; No, you are wrong, I'm afraid; I'm not sure I agree with you; Look at it this way; That doesn't sound so good; I think the first one is very good*, дозволяють розвивати дружнє ставлення, чуйність, ввічливість, відповідальність, повагу, впевненість, рішучість, зацікавленість, підтримку.

Висновки. Отже, проаналізувавши виховний потенціал мовленнєвих функцій, які можна назвати метою і засобом навчання взаємодії під час спілкування англійською мовою, ми виявили можливість реалізації виховного аспекту підготовки майбутнього вчителя англійської мови. Установка на прояви відповідних якостей особистості та на емоційне забарвлення мовленнєвих

виразів під час практики у полілогічній та діалогічній взаємодії дозволяє розвивати різноманітні якості особистості. Таким чином ми створюємо простір, що сприяє розвитку особистості майбутнього вчителя іноземних мов. Ми сприяємо усвідомленню студентами вирішальної ролі рівня розвитку особистості у позитивному результаті полілогічної або діалогічної взаємодії.

Перспективними у заданому напрямку є розвідки щодо системи вправ та завдань на організацію взаємодії з урахуванням можливості проявів якостей особистості та емоційного забарвлення взаємодії.

References

1. Виробничі функції, типові задачі діяльності та вміння учителя іноземної мови / Колектив авторів під керівництвом С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 1999. 96 с.
Vyrobnychi funktsii, typovi zadachi diialnosti ta vminnia uchytela inozemnoi movy [Functions, Typical Tasks and Competences of a Foreign Language Teacher]. (1999). Kyiv, Ukraine : Lenvit.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под. ред. В. В. Давыдова. Москва: Педагогика, 1991. 480 с.
Vygotskij, L. S. (1991). Pedagogicheskaja psihologija [Educational Psychology]. Moscow, Ukraine : Pedagogika.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А. М. Матюшкина. М.: Педагогика, 1983. 368 с.
Vygotskij, L. S. (1983). Sobranie sochinenij: V 6-ti t. T.3. Problemy razvitija psihiki [Problems of Psychological Development]. Moscow, Ukraine : Pedagogika.
4. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / Бігіч О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2011. 344 с.
Metodyka formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikativnoi kompetentsii [Methods of Intercultural Foreign Language Communicative Competence Formation] (2011). Kyiv, Ukraine : Lenvit.
5. Навчальні програми з іноземних мов [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programy-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf>
Navchalni programy z inozemnykh mov [Foreign Languages Curricula]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programy-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf>
6. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авт.: С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей (керівники), Ю. В. Головач та ін.; Київ. держ. лінгв. ун-т та ін. Київ : 2001. 245 с.
Programa z anglijs'koyi movy` dlya universy`tetiv / insty`tutiv (p'yaty`richny`j kurs navchannya) [Curriculum for English Language Development in Universities and Institutes (Five-Year Course)]: Proekt (2001). Kyiv, Ukraine : Kyiv. derzh. lingv. un-t ta in.
7. Смоліна С. В. Стан усвідомлення поняття «особистість» студентами – майбутніми учителями англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 156. (Серія: Педагогічні науки)*. Чернігів: НУЧК, 2018. С. 134–139.
Smolina, S. V. (2018). Stan usvidomlennya poniattia «osobystist» studentamy – majbutnimi uchyteliamy anhliiskoi movy [The State of Future Teachers' of English Awareness of the Concept "Personality"]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka (Seriya: Pedahohichni nauky)*, 156, 134–139.
8. Смоліна С. В. Стан підготовки майбутніх вчителів англійської мови (виховний аспект). *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 5 (161). (Серія: Педагогічні науки)*. Чернігів: НУЧК, 2019. С. 193–196. DOI: 10.5281/zenodo.3667485
Smolina, S. V. (2019). Stan pidgotovky maibutnix vchyteliv anhliiskoi movy (vykhovnyi aspekt) [Future teachers of English upbringing]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka (Seriya: Pedahohichni nauky)*, 161, 193–196. DOI: 10.5281/zenodo.3667485
9. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навчальний посібник. Дніпро : Вид-во ДУЕП, 2005. 248 с.

- Tarnopolskyi, O. B. (2005). *Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshhomu movnomu zakladi osvity: Navchalnyi posibnyk [Methods of Foreign Language Teaching in a Tertiary Higher Education Institution: Textbook]*. Dnipro, Ukraine : DUEP.
10. Черноватий Л. М., Карабан В. І., Набокова І. Ю., Рябих М. В. Практичний курс англійської мови. Частина І. Підручник для студентів молодших курсів вищих закладів освіти (філологічні спеціальності та спеціальність «Переклад»). Вінниця: Нова книга, 2005. 432 с.
- Chernovatyi, L. M., Karaban, V. I., Nabokova, I. Yu., and Riabikh, M. V. (2005). *Praktychnyi kurs anhliiskoi movy [Practical Course of English. Part 1]*. Vinnytsia, Ukraine : Nova knyha.

Smolina S.

ORCID 0000-0003-0907-2054

*Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Pedagogy
and Methodology of Teaching Foreign Languages,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: svitlanapost@ukr.net*

SPEECH FUNCTIONS AND PERSONALITY QUALITIES INTERRELATION

The educational system of Ukraine requires fundamental teacher training for a New Ukrainian School. Such training should provide for the development of the personality of a future teacher of English in general, and in the process of education and formation of foreign language intercultural communicative competence in particular. There is a contradiction between the needs of Ukrainian society for Foreign language teachers for the New Ukrainian School and the lack of such teachers' proficiency (educational aspect).

The purpose of this paper is to analyse the educational potential of speech functions; to correlate speech functions with the corresponding attitude of the speaker to the interlocutor, to the situation of communication in general; and the ability to show and develop personality qualities.

Methodology: analysis and comparison of research objects. That is, the analysis of speech functions in the interaction of interlocutors and the synthesis of speech functions and emotional colouring of the situation and manifestations of personality qualities.

Scientific novelty: for the first time, the speech functions of interaction of interlocutors are correlated with the emotional colouring of the situation and the manifestations of personal qualities.

Conclusions. The educational potential of speech functions is analysed; speech functions are correlated with the corresponding attitude of the individual to the interlocutor, the situation of communication in general, and the ability to show and develop personality qualities, the prospects for further research in this direction are indicated. Research on the system of exercises and tasks for organizing interaction, taking into account the possibility of manifestations of personal qualities and emotional colouring of interaction, is promising in this direction.

Keywords: English teacher training, education, personality, personality qualities, speech functions.

Стаття надійшла до редакції: 02.11.2020

Рецензент: **О. П. Биконя**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Академії державної пенітенціарної служби